

Sâbîlik’te Işık–Karanlık Düalizminin Mitos Çözümlemesi: Sağ Ginza 12’deki Metin Bağlamında

Serhan Osmañcelebiođlu¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Serhan Osman Çelebiođlu, İstanbul Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı, Doktora Programı, İstanbul, Türkiye
E-posta: serhanosm@gmail.com ORCID: 0000-0002-9578-165X

Başvuru/Submitted: 18.07.2020 • **Revizyon Talebi/Revision Requested:** 28.07.2020 • **Son Revizyon/Last Revision Received:** 28.07.2020 •
Kabul/Accepted: 29.07.2020

Atıf/Citation: Osmañcelebiođlu, Serhan. Sâbîlik’te Işık–Karanlık Düalizminin Mitos Çözümlemesi: Sağ Ginza 12’deki Metin Bağlamında. *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review* 10/2, (Eylül 2020): 681-685.
<https://doi.org/10.26650/iuitd.2020.771154>

Işık dünyasından ötede aşığalarda ve yeryüzü Tibil’in güneyinde karanlık dünyası yer alır. ... Karanlık kendi kötü tabiatıyla vardır; korkunç bir karanlık ne İlk’i ne de Son’u bilen loşluk. Işık Kralı ise İlk’i ve Son’u bilir ve kavrar. ... Bu karanlık kralı yeryüzü yaratıklarının bütün şekillerine sahiptir; o, aslan başlı, ejderha vücutlu, kartal kanatlı, kaplumbağa sırtlı ve canavar el ve ayaklıdır. Yürür, sürünür, emekler, uçar, bağıır; küstah ve terbiyesizdir, korkunçtur, kükrer, inler, arsızca göz kırpar, ıslık çalar ve bütün yeryüzü lisanlarını bilir. Ancak o, aptaldır, akli karışmış bir sersemdir ne İlk olanı ne de Son olanı bilir. Dünyalarda neler olduğunu bilmez. ... O kalktı, sonsuzca uzanan karanlık dünyalarına baktı. Kibirlendi, kendisini üstün gördü ve şöyle dedi: “Benden daha büyük olan var mı? Gücü benimkine eşit olan var mı? Benden daha büyük olan, bütün dünyalardan daha yüce ve daha üstün olan kimse var mı?...” Sonra kendisini gizledi ve karanlıkla ışık dünyalarının sınırında, uzaktan ışık alemlerine baktı. ... “Bu parlak aleme çıkıp, onun kralıyla savaşıcağım; onun tacını alıp kendi başıma takacağım ve böylelikle yükseklerin ve derinlerin kralı olacağım” dedi. Ayrıca “eğer o bir elbiseyse onu giyeceğim, eğer bir yiyecekse onu yiyeceğim, içecekse onu içeceğim, bir evse onu yıkacağım ... benden daha güçlü bir şeyse onunla savaşıcağım” dedi. ... Işık alemleri sesini duydular ve bu aptal devin suretine baktılar. Ölümcül ordu toplandı; aniden titremeye başlayan bir organın

bulunduğu vücut gibi birbirlerini gözden geçirip incelediler ve bakır bir kap gibi çınladılar. Sonra yüce Işık Kralı'ndan bir ses geldi. O, ışık dünyalarına, şkinalara ve uthralara konuştu: “Sakin olun, uthralar! Bulduğunuz şkinalarda kalın. Hışımla davranan bu aptal ve kötü devin öfkesiyle harekete geçmeyin. Onu kendi kabında tutsak edeceğim; kendi kabında o tutsak edilecek. Bütün planları bozulacak ve kötü işleri yok edilecek.”

(Sağ Ginza 12)

1. Metinde Geçen Mitos Türleri

Milattan önce son iki yüzyıl içinde Filistin-Ürdün bölgesinde merkezi/ortodoks Yahudiliğe bir tepki olarak ortaya çıkan heterodoks Nasura Yahudi akımları arasında yer alan Sâbilik'te, Gnostik karakterli metafizik evren ile içinde yaşanan evrenin oluşturduğu bir düalizm öğretisi hakimdir. Aslında Sâbililiğin bu karmaşık gnostik inanç sisteminin anlaşılması için merkezi Yahudi taraftarların, Yahya'yı idam etmesi, taraftarlarından 365'i ileri gelenlerden olmak üzere yaklaşık 60.000 nasurayı katletmesi ve kalanların Mezopotamya'ya kaçmak zorunda kalması hakkında kutsal kitaplarında yazan o tarihi olayla ilişkisine başvurmak gerekir.¹ Hâlihazırda Sâbililiğin inanç sistemi, *kozmogoni/yaratılış mitosu* esasına dayanır ve bir tarafta ışık/nur alemin diğer tarafta karanlık alemin bulunduğu düalist bir yaratılış kabul eder. Bu mitoslarda ortak olan en temel yapı, iki zıt özelliğe sahip iki gücün varlığı ve bu iki zıt gücün birbirleriyle sonsuz rekabetinin tasviridir. Yani bütün mitlerde iyi ve kötünün savaşımsı temsili bir dille anlatılır. Ayrıca *gnostik gelenek içerisinde yer alan düşüş motifi* metinde, metafizik alemin kaos şeklinde betimleyerek adeta toplumun içinde bulunduğu sosyal hayatı sembolik bir dille tasvir etmektedir. Bunun yanı sıra metin, hem öteki–yeraltı dünyasına dair anlatıları ve/veya gelecekte meydana gelebilecek mücadeleyi anlatan *kozmik eskatoloji mitosunu* bünyesinde barındırır hem de tanrıların vasıflarını konu edinen *teogoni mitosu* ile ilgili özelliklere sahiptir.²

2. Metnin Mitos Çözümlemesi

İyi ile kötü fikri, karanlık güçlerin ve aydınlık güçlerin arasındaki bir savaş olarak ortaya konulmaktadır. Aslında bu ikilik, her kültürün kendi içinde yer alan iyi ve kötünün birbirleriyle çatışması şeklinde tezahür etse de o gelenekte ışık ile karanlığın konumu mite bakış açısını ve o miti yorumlama şeklini değiştirmektedir. Bu bağlamda Sâbililerin tasvir edilen düalist dünya tasavvurunda *ışık kralı* veya *ilk hayat*, en üstün varlık olan ve diğer bütün varlıkları var eden *Hayat*'tan neşet etmektedir. Aynı şekilde kötülüğü temsil eden *ur* veya *karanlık kralı*, kutsal metinlerde “kara su” yahut “acı su” olarak adlandırılan ve kaosu, yokluğu, düzensizliği, ölümü sembolize eden bir varlıktan meydana gelmektedir. Hayat ile birlikte bu iki varlık ezelde mevcuttur ve tecrübe aleminde birbirinden ayrılması mümkün olmayan varlık–yokluk, hayat–ölüm,

1 Şinasi Gündüz, “Sâbilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/342.

2 Metinde geçen mitos türlerinin tespiti, Doktora ders döneminde kendilerinden “Mitoloji” dersi aldığım kıymetli Hocam Prof. Dr. Şinasi Gündüz tarafından anlatılan mitos çeşitleri çerçevesinde oluşturduğumuz kanaate dayanmaktadır.

güzellik–irkinlik ve iyilik–kötülüğü temsil etmektedir.³ Öncelikle Sâbiüliğin sosyo-kültürel yapısı ile toplumun kutsallarına dair aktarımını yapan mitte kendilerini sembolik şekillerle ifade eden simgelerin işaret ettiği yahut açığa çıkardığı anlamları incelemeye çalışacağız.

Bu meyanda mitte hayvan, metal vb. şekilde sembolize edilen varlıkların kimi kötülük, zorbalık ve şeytanın yeryüzündeki hükümdarlığı ile cisimleşmiş kimisi bilgelik, saflık ve kötülüklerden korunmayla özdeşleşmiştir. Zira anlatılan her bir hayvan ve/veya nesne aslında merkezdeki gücü harekete geçiren sembolik ifadelerdir.⁴ Bu semboller bir yandan ölüm korkusuna tutsak olan insan bilincinin sınırlarını temsil ederken diğer yandan yapmış olduğu her eylemin iyi veya kötü sonucu olacağını bildirmektedir. Bu yönüyle mitlerde bazen toplumsal bir olguyu tanımlamanın bazen de tanrıların karşısında insanın ruh durumunun karmaşıklığını üstlenen hayvanlar, kolayca insan kılığına girebilmektedir.⁵ Mesela metinde temel kişiliğin simgesi olarak *aslan başlı* şeklinde yapılan tasvirle muhtemelen yıkıcı çehresiyle “korkunç biri”⁶ veya mutlak bir güce sahip despot yönetici⁷ yahut her iki anlam sembolize edilmektedir. Üstelik hırsının karanlığına tutsak ve bitmek bilmez arzulara boyun eğen bir *ejderha* gövdesine sahiptir.⁸ Ayrıca görünen dünyayla tanrısal mekân arasında aracılık yapan ve marjinal bir figür olan kuşların kralı kartalın kanatlarına sahiptir. Şu da bir gerçek ki vahşi hayvanlarla insan topluluklarının karşıtlığını gösteren nitelikleriyle *kartal*, kâh gücü kâh etrafındaki her şeyi yok eden yıkıcı vahşeti simgeler. Bu özellikler bir yardımcıyı mı yoksa bir iblisi mi temsil eder pek bilinmez. Ancak Sâbiilerin tarihi verilerine göre bu metinde daha ziyade karanlık kralının yanında yer alan şeytanlaşmış yardımcılarını ve belki de şiddet ve zorbalık yapan askeri birliklerini simgeler. Nitekim toplumsal düzene el koyan, şehirleri yok eden, uygarlaşmış yerleri mahveden afet veya insanların hayatında karışıklık ve kaos çıkaran varlık olarak sembolize edilen *canavar* simgesi⁹ bu kanaatimizi güçlendirmektedir. Yenilenme ve güç bağlamında kozmolojik bir anlama ve işleve sahip olan *bakır* ise adeta metinde kötü ve karanlık güçlerin karşısında yenilenmeyi, insanlara musallat olan kötülüklerle karşı iyi ruhların tek bir fertmişçesine hareket etmesini ve güçlerini birleştirmesini sembolize etmektedir. Öyle ki bitişen her beden bir beden olmakta ve tüm dünyalarda bundan daha güçlü bir şey olmamaktadır. Sonuç olarak bütün bu semboller Sâbiüliğin kendi öğretilerine göre malum, bizlerin yorumlarında ise bir muammadır. Ama fiziki açıdan karanlık kralının dış görünüşünde bir uyum vardır ve aslında ayırt edici iki nitelik öne çıkmaktadır; her şeyi tüketen öldürücü

3 Şinasi Gündüz, *Son Gnostikler Sâbiiler İnanç Esasları ve İbadetleri*, (Ankara: Vadi Yayınları, Ekim 1995): 65-68.

4 Joseph Campbell – Bill Moyers, *Mitolojinin Gücü: Kutsal Kitaplardan Hollywood Filmlerine Mitoloji ve Hikayeler*, çev. Zeynep Yaman, (İstanbul: MediaCat Yayınları, 2013), 210-211.

5 Yves Bonnefoy, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, çev. Levent Yılmaz, (Ankara: Dost Yayınları, 2000), 1: 381-385.

6 Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 335.

7 Manly P. Hall, *Tüm Çağların Gizli Öğretileri*, çev. Murat Sağlam, (İstanbul: Mitra Yayınları, 2008), 229.

8 Psikiyatride *ejderha*, kişinin aman vermeyen kendi egosuna –mal, güç, arzu vb.– bağlılığını ve bunların hepsini kendine saklamasını ifade etmektedir. Bk. Campbell – Moyers, *Mitolojinin Gücü*, 194-195.

9 Bonnefoy, *Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, 1: 382-383.

bir varlık ve kendisini yenileyebilen güçlü bir ahmak. Diğer bir ifadeyle bir taraftan karanlık dünyasını ahlaksızca kibir, nefret, bencillik, hırs ve dehşet ile yönetirken öbür taraftan o kadar kör ve cahildir ki kötülük yapmak için uğraşırken iyiliklere vesile olan ışık aleminin gücünü harekete geçirerek kendi sonunu hazırlar.

Hâlihazırda sembolizmde insan bedeni ile el ve ayağın özel anlamları vardır. *Ayak* on fiziki yasayı, *el* on ahlaki ve manevi yasayı simgeler. Aynı şekilde *beden* dikey olarak ikiye bölünür, sağ taraf ahlaki ve manevi yasayı temsil eden ışık, sol taraf ise maddi olanın ve özneliğin sembolü karanlıktır. Dolayısıyla hakikat aleminin ve hayatın bir tezahürü olan ışığın altında olan şey karanlıktır ve karanlık, ışık aleminin dışındaki varlığın gerçek yapısını ebediyen gizleyen peçedir.¹⁰ Bu perspektif doğrultusunda metinde geçen mitte yeryüzünün güneyinde muhtemelen yeraltında kötü gücü temsil eden Karanlık Kralı, tüm yeteneklerine ve bütün o kaba kuvvetine rağmen aklı karışmış bir sersem olarak tasvir edilir. Çünkü kendisinden daha üstün kimsenin olmadığını düşündüren bu yetenekler ve güç onu, “ne gerçek bilgidan haberdar ne de bütün dünyalardaki gerçeğin farkında olan” biri olmasını sağlamaktadır. Kaldı ki bu sanal iktidar ve geçici güç eninde sonunda başarısız olmaya mahkumdur. Zira asıl güç iyiliğin gücüdür ve Işık Kralı bilgeliğiyle cehaleti, hiçliği ve yokluğu temsil eden Karanlık Kralının bütün özelliklerini bilmektedir. Bu sayede onun varlık kazanmasına fırsat vermeden onu yok edecek ve artık bütün kötüler yok edilerek tüm kötülükler ve kaos sona erecektir.¹¹ Bu düalist düşünceye göre ışık/iyilik ve karanlık/kötülük evrensel hakimiyeti elde etmek için sonsuza kadar savaşır. Ancak şaşkıncı bir tutarlılıkla devam edegelen ışık-karanlık düalizmi nihayetinde sadece kurtarıcı iyilik ilkesi olarak görülen ışığın hâkim olmasıyla sona erer.

Farklı bir bakış açısıyla incelendiğinde mitosun anlatıldığı metinde kullanılan kavramların, kelimelerin, nesnelerin kendi içlerinde mutlak bir değeri veya anlamı yoktur. Bu yüzden kelime kelime ele almak yerine görülen iki tür ruhu (Işık Kralı-Karanlık Kralı) ve bunların çağrıştırdığı iki tarafı (iyilik ve kötülük) sembolize eden “*düalist ikilikte bir birlik*”¹² saptamaya çalışmanın daha isabetli olacağı kanaatindeyiz. Buna göre iyiliklerin hâkim olduğu ışık alemine yönelme, acı ile birlikte gelen karanlık alemini anlayarak bundan doğan/doğacak kötülüklerle karşı uyumlu, ahenkli ilişkilere doğru yönelmeyi temsil etmesi mümkün görünmektedir. Böylece kişi belki de toplum, ışığı meydana çıkaran süreci başlatır ve kendi kurtuluşlarını sağlayacak tüm imkanları ellerinde bulunduran ışığa kavuşur. Nitekim Joseph Campbell'in de ifade ettiği gibi;

“Cennet ve cehennem içimizdedir. Yani ışık ve karanlık. Nasıl ki rüya, kişinin kendisi hakkındaki ruhani bilginin kaynağıysa, mitler de toplumun rüyasıdır. Zira mitlerde gördüğümüz bir anlatı şekli de kurtuluşun sesinin, uçurumun dibinden gelmesi “an”ıdır. Karanlık an, gerçek dönüşüm mesajının geleceği andır. Işık en karanlık anda görülür.”¹³

10 Hall, *Tüm Çağların Gizli Öğretileri*, 219.

11 Şinasi Gündüz, “Başkaldırı Geleneği ve Heterodoksi”, *Bilimname Düşünce Platformu* 2/6 (Mart 2004): 75-85.

12 Bu çıkarsamamız R. A. Stein tarafından belirlenmiştir. Daha detaylı bilgi için bk.: Bonnefoy, *Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, 1: 602-605.

13 Campbell – Moyers, *Mitolojinin Gücü*, 61-65.

Kanaatimizce Sâbiiler Yahudilerin kendilerine yönelik şiddet ve baskıları dolayısıyla içinde yaşadıkları evreni, kötülüğü yansıtan karanlık güçler/yöneticilerin hegemonyasındaki alan, kendilerini ise hakikat ve kurtuluş bilgisine sahip iyiler yani ışık varlıklarıyla özdeşleştirir. Aslında bu kanaate varmamızda tüm mitlerde *korkunç ve soğuk karanlık* ifadesinin tıpkı tufan anlatısı gibi hemen hemen bütün kavimlerde ortak olması ve *evrensel bir yıkımı* ifade etmesi etkili olmuştur.¹⁴ Adeta insanların yaptıkları savaştan veya yaşadıkları felaketten sonra yorgun düşen bedenlerini, parçalanmış ailelerini, büyük bir kaosa düşen toplumu ve bir daha eskisi gibi olmayacak hayatları tasvir edilir. Zaman içerisinde bu yıkım toplumsal hafızada sembolik bir dille anlatılagelen bir direnişe dönüşür. Öyle ki bu karanlık, kişinin gerek çevresindeki kötülüğü gerekse kendi içindeki kötülükleri tanıma ve bunları keşfetme sürecini temsil eder. En üstün varlık olan ve diğer bütün varlıkları var eden Hayat'tan neşet eden Işık ise kişinin, karanlık tutkularından kurtularak içindeki ve dışındaki kötülükleri kontrol edebilme yeteneğini simgeler.

Hakem Deđerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Bonnefoy, Yves. *Antik Dünya ve Geleneksel Topumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*. Çeviri Ed. Levent Yılmaz. 2 Cilt. Ankara: Dost Yayınları, Ağustos 2000.
- Campbell, Joseph. – Moyers, Bill. *Mitolojinin Gücü: Kutsal Kitaplardan Hollywood Filmlerine Mitoloji ve Hikayeler*. Trc. Zeynep Yaman. 3. Baskı. İstanbul: MediaCat Yayınları, Şubat 2013.
- Gündüz, Şinasi. “Başkaldırı Geleneği ve Heterodoksi”. *Bilimname Düşünce Platformu* 2/6 (Mart 2004): 75-85.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, Ekim 1998.
- Gündüz, Şinasi. “Sâbilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/341-344. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Gündüz, Şinasi. *Son Gnostikler Sâbiiler İnanç Esasları ve İbadetleri*. Ankara: Vadi Yayınları, Ekim 1995.
- Hall, Manly P. *Tüm Çağların Gizli Öğretileri*. Trc. Murat Sağlam. İstanbul: Mitra Yayınları, Nisan 2008.

14 Bonnefoy, *Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, 1: 581.

